

EEN EPISODE UIT HET ROOMSCHE KER- KELIJK LEVEN TE ROTTERDAM IN 1691 DOOR MR. H. C. HAZEWINDEL

IN het begin van de 17de eeuw had Philippus Rovenius, de Vicaris Apostoliek, naast de reeds bestaande statie van de Jezuiten, te Rotterdam een tweede opgericht, door saeculiere geestelijken te bedienen. Niet lang daarna, in 1628, stichtten de Dominicanen of Predikheeren een derde statie, die hare bijeenkomsten hield in een huis aan het Steiger. Omstreeks het midden der eeuw, toen de felheid van de jaren na de Synode van Dordrecht had plaats gemaakt voor een meer verdraagzaam optreden van de Overheid en ook de Katholieken zich veiliger begonnen te voelen, stichtte elk van deze drie staties een eigen bedehuis, voorloopig nog van bescheiden afmetingen, waar zij zich voordien hadden moeten behelpen met heimelijke bijeenkomsten in particuliere huizen. Zoo kreeg de statie der Jezuiten een eigen kerk aan de Leeuwenstraat, die der Dominicanen een aan het Steiger en die van de saeculiere geestelijken een aan den Oppert, en niet lang daarna een „filiaal” op het terrein van het voormalige Cellebroedersklooster, het Paradijs genaamd, dat, aanvankelijk bediend door een kapelaan van den pastoor der Oppertsche statie, al spoedig (reeds vóór 1690) uitgroeide tot een zelfstandige gemeente.

Wijst dit alles dus op een toename van het aantal Katholieken, daartegenover stond, dat de Roomsche Kerk in Holland in die dagen het tooneel was van een machtsstrijd tusschen den te Utrecht zetelenden Vicarius Apostolicus en de Jezuiten. In Rotterdam openbaarde dit conflict zich reeds onder Rovenius in zijn hardnekkig verzet tegen uitbreiding van het aantal hunner missionarissen.

Maar na Rovenius' overlijden in 1651 wisten de Jezuiten van zijn opvolger Jacobus de la Torre een reeks van voorrechten te verkrijgen, waarbij o.a. een tweede missionaris voor hun statie te Rotterdam werd toegestaan.

Doch zijn opvolger Johannes van Neercassel was niet zoo toegevend en weigerde in 1665 zijn toestemming te geven

voor een nieuwen medehelper in de Leeuwenstraatsche gemeente.

De Jezuiten bleven echter op hun stuk staan en handhaafden desondanks hun „socius”, met het gevolg, dat het geschil via den Brusselschen Internuntius te Rome voor de Congregatie de propaganda fide gebracht werd.

Het eind van het lied was, dat deze bij decreet van 17 Maart 1671 het oppergezag van den Vicaris Apostoliek ook over de Regulieren in de missie bevestigde en het eigenmachtig aanstellen van missionarissen aan de Oversten der Orden verbood.

Natuurlijk lieten de Jezuiten het hierbij niet zitten; bovendien kwam er nog een tweede omstandigheid bij, om het conflict te verscherpen: In 1682 had de uit Frankrijk gevluchte Jansenist Dom Gerberon toevlucht gezocht te Rotterdam, was daar in aanraking gekomen met den pastoor der Oppertsche statie en had dezen, evenals zijn kapelaan, die de Paradijkerk bediende, van zijn inzichten weten te overtuigen. Beiden begonnen nu in Jansenistischen zin te prediken en te catechiseeren. Geen wonder, dat zij zich hierdoor den haat der Jezuiten op den hals haalden, die geen gelegenheid lieten voorbijgaan om hun afbreuk te doen.

In 1691 was het in Rotterdam zoo ver gekomen, dat beide pastoors en hunne kapelaans allen min of meer met de gevaarlijke nieuwe denkbeelden besmet waren, terwijl natuurlijk de statie der Jezuiten een bolwerk der rechtzinnigheid bleef ¹⁾.

Men bedenke, dat de Katholieke Kerk nog geen kleur had bekend in zake de oude twistvraag: vrije wil of voorbeschikking, die door Jansenius, bisschop van Yperen, in zijn werk „Augustinus” weer op den voorgrond was gebracht.

1) Pastoor in den Oppert was toen Henricus van Meppelen, zijn kapelaan Johannes de Reeder (Vgl. het opstel over de Oud-Katholieke Kerk in Rotterdam in den loop der eeuwen II 2de stuk blz. 7 en Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht XIX, 306). De andere pastoor was Petrus van Kuyck en zijn kapelaan Gerardus Sluyter, een jonge man van Zutphensche origine, die zijn priesterlijke opleiding te Leuven genoten had. Van Kuyck was nog in functie in 1697, toen de eerste parochiale indeeling tot stand kwam (Vgl. Bijdragen over de geschiedenis van het Bisdom Haarlem XXII, 318), evenals de Jezuiet Octavius de Hollander, die ook reeds in 1691 te Rotterdam werkzaam was (Vgl. Bijdragen Haarlem, IX, 69).

Wel waren in 1654 vijf stellingen uit dit werk door Innocentius X verworpen als Calvinistische ketterij, maar in 1668 verklaarde Innocentius XI, dat deze stellingen wel verwerpelijk waren, maar niet ontleend aan Jansenius' boek. Eerst in 1713 kwam de definitieve pauselijke veroordeeling los van het Jansenisme, door zijn verdoeming van 101 stellingen uit het werk van Paschasius Quesnel, een uitgave van het Nieuwe Testament met toelichtingen in Jansenistischen zin.

De episode nu, waarop in den titel bedoeld wordt, illustreert treffend de question brûlante in de Katholieke kringen van dien tijd, waarvan zij slechts een symptoom is ¹⁾.

De Eerwaarde heer Gerardus Sluyter, kapelaan van den heer Van Kuyck, pastoor der Paradijkskerk, was gewoon op Zondagavonden voor een kring van belangstellenden in een kamer van het huis het Paradijs verschillende godsdienstige vraagstukken nader toe te lichten uit de werken van kerkvaders en scholastici ²⁾. Hij was daarmee kort te voren begonnen in navolging van een vroeger „Collegi“, met groote vrucht ter selver plaetse gehouden“, dat evenwel ontbonden was „uit insighten van vrede“, en, aldus de Jezuiten, „om leeringen geheel strijdigh met hun out gevoelen sikh onder de beschermingh der E.E.H.H. Zendelingen der Soc. J. begeben had“ ³⁾.

Nu was er „om te schuwen de twist en oneenigheden om dewelke het eerste Collegi gescheiden was“, bepaald, dat, „schoon alle manspersoonen de voors. avond-onderregting zoude mogen aanhooren, egter het niet alle geoorloft zou zijn in de voors. vergaderplaets te spreken, maar alleenlijk

1) Het verhaal is grootendeels ontleend aan stukken uit het archief der Oud-Bisschoppelijke Clerezie.

2) „Hetwelk ik,“ zegt Sluyter, „des te liever deed, opdat ik door het voorn. middel aan de manspersoonen gelegenheid zou geven, om hunne tijd op den Rustdag des Heeren niet onwettig te besteden.“

3) In een der nader te noemen vlugschriften van Philalethes staat hierover: „De sake quam soo ver, dat de E. H. N. van Cuyck, nu Pastoor in 't Paradijs, doen Cappellaen, en die in 't Collegy met een schoot vol schriften ende brieven was verschenen, om daermee di Collegianten wat op de mouw te spellen, de banken overspringen most met sijne prullen, om soo wegh te raken, en soo is men gekomen tot de scheydingh“.

aan diegene, dewelke hunne namen int Collegi soude hebben aengegeven”.

Op den derden Zondag van den Advent, den 16den December 1691, had er weer zoo'n bijeenkomst plaats, die als gewoonlijk veel belangstelling trok (er waren 40 à 50 menschen, meest jonge mannen). De Jezuieten hadden er de lucht van gekregen, dat de kapelaan dingen verkondigde, die niet door den beugel konden en daarom verschenen onverwachts op de vergadering drie priesters, Octavius de Hollander, een Jezuiet ¹⁾, Adrianus van Wijck, pastoor van Kethel ²⁾ en Jacobus Boonen, een Augustijn.

De kapelaan had zijn rede op schrift gesteld en was zoo voorzichtig, nergens zijn eigen opvattingen als zoodanig voor te dragen, maar zich te dekken met het gezag van Augustinus en Thomas van Aquino.

Maar de aanwezige priesters hadden een fijnen neus, waar het er om ging ketterijen te ontdekken.

Nog tijdens de vergadering was een van hen, Adrianus van Wijck, opgestaan, om te verzoeken, iets in het midden te mogen brengen, wat de kapelaan met een beroep op het bovenvermelde reglement ronduit had geweigerd. De ander had daarop driftig gezegd: „Ick protestere, dat ghij een Calvijsche voor een Catholyke Leringe leerd en dat ghij geweldt doet aen het Catholyke gelooff”.

1) Voluit: Octavius de Bartout, dit d'Hollande.

2) Adriaen van Wijck was geboren te Rotterdam als zoon van den beeldhouwer Hendrik van Wijck en Catharina Trompers. Hij ontving den 22sten Augustus 1665 van Johannes van Neercassel de priesterwijding en werd op dienzelfden dag benoemd tot pastoor van Kethel en Zouteveen, waar zijn moeder als weduwe bij hem inwoonde (prot. notaris Corn. Rosendael nr. 1031, fol. 385, 21 Januari 1668). Na Neercassel's dood werd hij door de Jezuieten te Rome aanbevolen als opvolger in het bestuur der Hollandsche missie. Hij was een onvermoeid bestrijder van de Jansenisten, wier leer hij onafgebroken met woord en geschrift weerlegde. Ook is hij vermoedelijk de auteur van het bekende Cort memoriael van den Staet en de vooruitgang van de Jansenisten in Holland; ten gevolge van de in dit werk vervatte beschuldigingen werd de Vicaris Apostoliek, Petrus Codde ter verantwoording naar Rome geroepen en uit zijn ambt ontzet (Vgl. Bijdragen Haarlem XXXII, 250). De Jansenistische pastoor Nicolaas Broedersen schreef van hem: *Inter adversarios Clero nemo ferocior Adriano Wijckio qui onnibus, si scriptori cuidam e Societate Jesu credimus, in honore*

En na afloop van de bijeenkomst, doch nog voor het vertrek van de toehoorders, had Pater de Hollande het woord genomen en tot den kapelaan gezegd: „Eerwaarde Heer, wilt gij mij, nu de vergadering is afgelopen, toestaan, iets in het midden te brengen?“, en toen hij ten antwoord kreeg, dat dat niet veroorloofd was, „Aangezien gij in tegenwoordigheid van al deze menschen uwe opvattingen hebt kunnen uiteenzetten, zou ook ik graag in hun bijzijn het een en ander willen zeggen“.

Maar de kapelaan had in zijn weigering volhard en een begin van debat afgesneden, door twee van de drie kaarsen uit te blazen en de derde aan een van zijn leerlingen te geven met de woorden: „leydse uyt“, een onbeleefdheid, die hem later deze terechtwijzing bezorgde: „M.H., soude Het U.E. achtbaerheyd bij uwe leerlingen gekrenkt hebben, had U.E., die soo veel jonger van jaren en lager in bedieninge sijt, die twee priesters selver uytgeleyt, gelijk ik geloove sij U doen soudent?“

De kapelaan kon de beschuldiging van Calvinisme natuurlijk niet op zich laten zitten en hij haastte zich den pastoor van Kethel schriftelijk hierover ter verantwoording te roepen en hem te verzoeken zijn woorden in te trekken. Maar toen hij een weigerend antwoord ontvangen had, besloot hij het advies in te winnen van den hem welgezinden Vicaris Apostoliek, met het gevolg, dat de zaak ten slotte

habendus est ob bella quae pro prisco religione non cessavit nec cessaturus est movere novatoribus (Quinque tractatus historici V, 314).

Zijn geloofsijver blijkt o.a. uit een schrijven van den pastoor van Vlaardingen, Carolus Bontius, aan den Vicaris Apostoliek, uit den aanvang van het jaar 1692, waarin hij zich beklagt, dat de pastoor van Kethel niet ophoudt, hem en zijn leer waar hij maar kan verdacht te maken, ofschoon de Vicaris, Johannes van Neercassel, openlijk zijn aanklacht tegen hem, Bontius, wegens ketterij, ongegrond had verklaard, ja zelf tot den aanklager had gezegd: „In te vero, Domine Adriane, invenio omnia signa veri haeretici“, en niettegenstaande twee tegen hem gerichte geschriften van Van Wijck, een over de Genade en een over de Uitverkiezing, door de „Heylige vergaderinge van den Index“ verboden waren. (Vgl. verder Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek VII, 1340). Zijn portret, dat hierbij voor het eerst wordt gereproduceerd, berust in de pastorie te Kethel. De welwillendheid van den tegenwoordigen pastoor, den Zeer Eerw. Heer J. P. A. Saulenn, stelde ons hiertoe in staat.

te Rome bij de Congregatie de propaganda fide werd ahangig gemaakt ¹⁾).

Dat hij intusschen diligent bleef in het bijbrengen van bezwarend materiaal blijkt uit de verklaringen van verschillende geestelijken: de pastoors Van Kuyck en Van Meppelen en den kapelaan van dezen laatste, Johannes de Reeder, allen uit Rotterdam, en de pastoors van Vlaardingen en Maasland, Carolus Bontius en Allardus van Haeften, waartoe het gedrag van den militanten pastoor van Kethel gereede aanleiding gegeven had, evenals uit een verklaring zijnerzijds op een desbetreffende schriftelijke vraag van Sluyter, dat hij de juistheid erkende van getuigenverklaringen, die inhielden, dat hij op den 28sten Januari 1692 in de stad Rotterdam in het openbaar op straat zou gezegd hebben, dat Sluyter het geloof te kort deed en de menschen bedroog en dat wel „met sodanige stem, dat de menschen die over straet gingen, verwondert zijnde van (zijn) drift, bleven stilstaan om (zijne) uitspraken te hooren”.

Ook Pater Octavius bleef hij in het oog houden en den 17den Maart kon hij aan den Apostolischen Vicaris schrijven, dat door den Jezuiet in zijn laatste meditatie „majori quam unquam audacia esse calumniatum et sacerdotes e clero ab ipso notatos esse nominibus hypocritorum, sectariorum et filiorum iniquitatis”, waarom hij dan ook schreef: „Indien Uwe Doorlugtigheidt dat hollende paert ²⁾ niet bedwingt, zo sal er te Rotterdam vrij wat erger volgen en de Rotterdammers Uwe Doorlugtigheit en ons te gelijk versmaden”.

Maar ook de beide priesters (van Jacobus Boonen vernemen wij niets meer), hadden niet stil gezeten, en wisten, uit naam van „een groot personagie”, Franciscus Mollo, den vurig Katholieken resident van Polen te Amsterdam ³⁾,

1) In een brief aan Petrus Codde van 31 Januari 1692 schreef Sluyter: . . . Ik hoope, als mijne saak te Romem sal aengedient worden, de Romeinen voor mij zullen vonnissen. Immers alle priesters oordeelen, dat er noit beter gelegenheit is geweest, om d'onredelijkheid van (den) Hr. van Wijck te Romem kenbaer te maken”.

2) Anagram op Pater d'Hollande.

3) Weduwnaar van Anna Maria Ooms, dochter van Eldert Ooms en Hillegonda van Waalsdorp (prot. not. G. van Gesel 26-2-1689 f. 39).

uit het auditorium van dien Zondagavond vier mannen ¹⁾ te bewegen, den 30sten Januari 1692 voor den openbaren notaris Zeger van der Bruggen te compareeren, om door dezen officieel te laten vastleggen, wat zij „in substantie” hadden gehoord en gezien, hetgeen door hen 's-daags na de vergadering reeds op schrift was gesteld.

Deze attestatie werd, met een voor- en naschrift van iemand die zich Philathetes, liefhebber der Waarheid, noemde voorzien, door den druk verspreid onder den titel „Een kort en oprecht vertoogh aen alle liefhebbers der Catholieke Waerheyd, rakende de bijzonderste saken voorgevallen op den 16 December 1691 in het nieuwlingsh opgerechte Collegie tot Rotterdam onder de bestieringhe van den Eerw. Heer Gerard Sluyter, Cappellaen aldaer, met eenige korte aenmerkingen op yder besonder stuk van het verhandelde”. Dit geschrift lokte natuurlijk een verweer uit. Iemand die zich I. B. P. noemde ²⁾ nam het voor Sluyter op, liet van zijn kant dertien getuigen ³⁾ komen en den 16den April een attestatie opmaken voor notaris Govert van Gesel en gaf deze op zijn beurt, ook voorzien van een voorrede en een besluit en bovendien van een zendbrief door den kapelaan zelf aan hem gericht, in druk uit als „Eerste Bericht rakende hetgene voorgevallen is op den 16 December A. 1691 in de Avondonderregting, onder de bestiering van de Heer Gerardus Sluyter, gestelt tegen seker lasterschrift voerende den verkeerden tytel van Oprecht Vertoogh”, een opschrift, dat er al op wijst, dat de schrijver er vast op rekende, dat zijn

1) Het waren Willem van Moll, Dirk Verburgh, Hendrik Halet en Simon de Rijke. De eerste was blijkens het tweede pamflet van Philathetes president geweest van het eerste College der Disputanten.

2) Philathetes vermoedt dat het Carolus de Bondt, pastoor te Vlaardingen, is. Het is heel goed mogelijk, want Sluyter zegt in een van zijn brieven aan Petrus Codde: „De Heer Carolus de Bondt en de Hr. Advocaat Roos zijn mij twee getrouwe raadsheeren geweest en gisteren heeft tot mijn blijdschap mijn Heer Kristiaen van Erkel zijn hulp mij aangeboden” (Johannes Roos en Joan Christiaen van Erckel waren beiden pastoors te Delft).

3) Het waren: Gerrit Gerritse Woutermans, Laurens en Hendrik Wit-en-root, Joris Marie, Mathijs van Loon, Jacobus Gylkans, Joannes Opdenberght, Jacob Jacobse, Jan Fibres, Joannes van Hal, Hermannus Legerband, Pieter de Roy en Pieter Hep.

tegenstanders het wederwoord niet zouden schuldig blijven.

Nu, dat bleven zij dan ook niet: spoedig verschenen twee vlugschriften, een van Philalethes ¹⁾ en een onder den wel-sprekenden „schuil” naam: Fulgentius Schuylenburgh ²⁾, de laatste met de woonplaats van den uitgever: Brussel. Hierna kwam weer I. B. P. met zijn Tweede Bericht en dit werd weer gevolgd als laatste in de reeks door een pamflet van Philalethes ³⁾.

De toon van deze geschriften ⁴⁾ is allesbehalve zachtzinnig: scheldpartijen doen vaak dienst als argumenten en omstandigheden, die buiten de quaestie omgaan, worden, zoo zij de tegenpartij maar kunnen compromitteeren, gretig gememoreerd. Zoo zegt I. B. P., die zijn beide opposanten korthedshalve als Mr. Schuyl en Mr. Phil aanduidt, in zijn Tweede Bericht: „Ik antwoorde aen U, gij onbeschaemde lasteraer, dat alle menschen uit uwe voorseide reden sullen besluiten, dat gij eer de naem van Mr. Fielt als Mr. Phil verdient hebt”; zoo komt Fulgentius Schuylenburgh aandragen met het verhaal, dat de pastoor van Eemnes, Gerardus Scheerder, aan zijn collega te Oud-Zevenaar, Hieronimus Killer, geschreven had, dat de Hilversumsche pastoor Adrianus Smit 14 gruwelijke stellingen had verkondigd, en dat de Vicaris Apostoliek, toen hem dit ter oore was gekomen, den Eerwaarden Heer Scheerder, op straffe van ontzetting uit zijn bediening voor ten minste een jaar, bevolen had, die bewering in een tweeden brief aan pastoor Killer te herroepen, zulks tegen zijn overtuiging in en alleen omdat Zijn Hoogwaarde schreef te weten, dat het een valsche beschuldiging was ⁵⁾, en zoo vertelt I. B. P., dat er te Rotterdam een troepje fanatieke „iveraers” voor het Roomsche geloof is, – men noemt ze Disputanten –, die niet kunnen nalaten „tusschen een snuyfje, pijp en glas, kaert of dobbel-

1) „Korte aenmerkingen op het Logenschrift van I. B. P., voerende dees Tytel: Eerste Bericht... enz.”

2) „’t Kort en oprecht vertoogh enz. bevestigt ende bekragtigt door het Eerste Bericht van dienselven Heere ende sijnen Advocaet I. B. P.”

3) „Philalethes over het Tweede Bericht van d’E.W. Heer Gerardus Sluyter”.

4) Geen van alle komt voor in Knuttel’s Catalogus.

5) Vgl. Archief Aartsbisdom Utrecht I, 393.

steen en d'Alderhoogste en Alderheyligste geloofsgeheimen (te) verhandelen", ja er zelfs hun gezin om verwaarloozen, en dat hij, als 't niet was om „de liefde niet te quetzen", van die iveraers iemand met name kan noemen, die een dubbel huwelijk gesloten heeft.

Maar laten wij deze vinnigheden voor wat zij zijn, en keeren wij terug tot het twistpunt zelf.

De beide attestatiën, die van de vier en die van de dertien getuigen, loopen nogal uiteen. Volgens die der vier zou Sluyter „in substantie" gezegd hebben:

1°. Dat na Adam's val de uitverkiezing door God zou zijn geschied „sonder eenige voorsienigheyt van goede of quade verdiensten".

2°. Dat I. Timotheus 2 : 4 niet op de menschheid na den zondenvall slaat.

3°. Dat de Goddelijke Genade slechts werkzaam is in die menschen, aan welke zij door God wordt geschonken.

4°. Dat van Christus niet kan gezegd worden, dat Hij voor alle menschen gestorven is (II Cor. 5 : 15) in dien zin, dat Hij met de bedoeling is gestorven om voor hen de Genade te verdienen, maar omdat Hij een genoegzamen losprijs heeft betaald, om, zoo Hij gewild had, alle menschen in de zalig- en rechtvaardigmakende Genade te laten deelen, en dat Hij is gestorven om alleen die menschen zalig en rechtvaardig te maken, die ook inderdaad zalig en rechtvaardig geworden zijn, en alleen hun Genade te verleenen, die die Genade ook werkelijk deelachtig zijn geworden.

Hiertegen zou een van zijne discipelen ¹⁾ aangevoerd hebben, dat toch van Christus gezegd wordt, dat Hij gestorven is met de bedoeling, ook hen zalig te maken, die geen Genade konden verkrijgen: had niet Clemens van Alexandrië gezegd: Christus is de Zaligmaker, niet van dezen of genen, maar van allen? Hierop had de Eerwaarde Heer Sluyter geantwoord, dat Christus slechts in dien zin de Zaligmaker van allen kan genoemd worden, dat Hij althans de schenker is van het leven en de tijdelijke goederen ²⁾.

1) Van elders blijkt dit te zijn geweest de bakker Johan Optenbergh.

2) Naar aanleiding van dit antwoord zei Pater Octavius volgens attestatie van twee getuigen kort daarop in een preek, „zoo er nu

De verklaringen van de dertien getuigen komen hierop neer:

In de eerste plaats had de kapelaan gezegd, dat Augustinus aan den tekst van I. Timotheus 2 : 4 verschillende verklaringen heeft gegeven en de geloovigen heeft vermaand deze zoo uit te leggen, dat die uitlegging niet strijdig was met de waarheid, neergelegd in de Psalmen 115 : 3 en 135 : 6, : God heeft gedaan al hetgeen Hij gewild heeft.

Vervolgens, dat Thomas van Aquino verklaard heeft, dat het noodzakelijk is, dat de wil Gods altijd volbracht wordt en dat hij aan het woord van den Apostel drieërlei uitleg heeft gegeven, welke de kapelaan dien avond uit zijn manuscript voorgelezen heeft.

Daarna was hij overgegaan tot de verdediging van de Roomsche Kerk tegen de beschuldigingen van niet-Katholieken, als zou zij op het stuk van de Genade de leer van Augustinus verlaten hebben, en had gezegd, dat deze leer door de Pausen erkend en nog steeds door de kerk voor waar gehouden werd; doch geenszins had hij gesproken van de kracht der Genade. En ten slotte had hij naar aanleiding van II Cor. 5 : 15 geleerd, op welke wijze Katholieken zich kunnen verdedigen tegen andersdenkenden „wegens de leering van de vruchten des doods Christi”, en aangetoond, dat Christus niet alleen voor de zaligheid der uitverkorenen is gestorven, maar ook voor de rechtvaardigheid van die rechtvaardigen, die niet zijn onder de uitverkorenen, ook voor hen, wien Zijn Genade in mindere mate ten deel is gevallen, en ten slotte voor alle menschen op de wijze als de Roomsche catechismus zegt naar aanleiding van deze woorden van Christus: Dit is de kelk van Mijn bloed dat voor Ulieden en voor velen zal uitgestort worden tot vergiffenis der zonden, waarbij hij de desbetreffende passage uit de Catechismus had voorgelezen.

En dat hij eindelijk, op een vraag van een der leerlingen over een woord van Clemens van Alexandrië geantwoord had, dat men dat kon uitleggen als dat van I. Timotheus iemand quam, dwelke leerde. . . dat Christus niet voor alle menschen gestorven is, al ist dat sij het uytleggen door de ghenogsaemheid van de prijs, des bloets Christi. . . men hetselve niet moete geloove”.

4 : 10 (... God, die een behouder is aller menschen, maar allermeest der geloovigen), dat hij vervolgens verklaard had met de woorden van Augustinus.

Al verschillen de beide getuigenissen op het eerste gezicht veel, toch blijken zij wel met elkaar te rijmen, als maar de nadruk gelegd wordt op het „in substantie” uit de verklaring der vier: uit de tegen-attestatie en ook uit de latere erkenning door Philathetes en Schuylenburgh blijkt, dat de kapelaan het wel niet zoo kras en met dezelfde wóorden gezegd heeft, maar dat de vier getuigen, of de priesters voor hen, dan toch het sous-entendu geformuleerd hebben, zoodat Philathetes en Schuylenburgh dan ook niet zoozeer de getuigenverklaringen als zoodanig aanvallen, maar wel wat naar hun meening de kapelaan „als vast heeft onderstelt”, zooals dat bleek uit de keuze van de door hem voorgelezen citaten.

Daarom viel de jongste der vier door de mand, toen Sluyter hem later op den man af vroeg, of hij onder eede zou durven verklaren, dat hij op dien gedenkwaardigen Zondagavond gesproken had over de uitverkiezing en de kracht der Genade, en antwoordde hij „met beteusteringe”: „Mijn Heer, gij hebt op andere Sondagen van de verkiesinge gesproken”.

Daarom ook kon Sluyter in zijn zendbrief schrijven: „Ik ben ten hoogsten verwonderd, dat er menschen gevonden worden, dewelke durven attestereen, . . . dat ik (dat) op den voorn. 16 December zoude vastgesteld hebben. Ik verzekere U.E. dat ik . . . niet alleenlijk niet geleerd hebbe hetgene mij wegens het voors. word te laste geleid, maer ook zelfs het leerpunt van de Verkiesinge en Verwerpinge niet eens heb aengeroert; en wat de kragt der Graci aengaet, ik heb op de voors. 16 December van de kragt der Graci niet gesproken, maer enkelijk verhandeld het gene de neffensgaende attestaci wegens de Graci vermeld. . . Wat aengaet de leere van de Verkiesinge, Genade, enz. die ik op andere tijden heb voorgedragen, het zijn de oude leerstukken van de Roomsche Kerk”¹⁾).

1) In een brief van 8 Januari 1692 aan Petrus Codde schrijft Sluyter: „Wat aengaet de verhandelingen die ik te voren gedaen heb over die pinten, dese zijn geschiet volgens de order der Controversiboeken van

HET NASPEL

Van den aartsbisschop van Sebaste bleek voor den pastoor van Kethel geen steun te verwachten: hij zal daar trouwens nauwelijks op hebben gerekend, aangezien Codde's Jansenistische sympathieën hem niet onbekend waren.

Zoo schreef de Vicaris Apostoliek, wrevelig den lastigen opposant weer, als zoo vaak reeds, op zijn weg te vinden, den 11 Februari 1692: *Rursus adversum te querelae et quidem graves proferuntur. Non solum Ds. Sluyter enormi abs te injuria se publice et in faciem affectum queritur, sed et multi viri respectabiles tam saeculares quam Ecclesiastici te actione illa pacem et charitatem fraternam supra modum laesisse atque pusillis scandala exitalia posuisse conqueruntur*".

Toen na een herhaaldelijk over en weer schrijven beide partijen nog geen stap tot elkaar waren gekomen, terwijl de toon van Codde's brieven steeds onvriendelijker werd en Van Wijck diens herhaalde verzoeken om preciseering van zijn beschuldigingen met algemeene beschouwingen omzeilde, verscheen daar om de situatie te forceeren van de hand van den onvermoeiden pastoor den 17den Augustus 1692 een geschrift, dat als een regelrechte aanval op Petrus Codde is te beschouwen en dat den titel voerde: *Vriendelijke Zentbrief aen alle zoogenaemde Jansenisten*.

De Vicaris zag zich daardoor genoopt in te grijpen. Hij beval den opstandigen pastoor den 17den November te verschijnen ten huize van Johannis Roos, aartspriester van Delfland. Vergezeld van zijn protonotarius apostolicus, Theodorus Doncker, ging hij ook zelf daarheen, en legde den pastoor een formulier van herroeping ter onderteekening voor onder bedreiging met kerkelijke censuur, indien hij

de Doorlugtigste Cardinael Bellarmijn, want dewijl ik de order van die Cardinael begonnen had, heb dezelve ook gevolgt tot den einde. Dog ik heb die punten met zodanige voorsigtigheid verhandelt, dat ik in de zelve niet anders hebbe gedaen, als voorlesen het gene Bellarminus, Mangotius en andere leeraers der Kerke daarvan geschreven hadden, om de Kerke te verdedigen tegens d'ongeregtige beschuldigingen der zogenaemde gereformeerde predikanten, die geduurig voorgeven, dat wij de leere van S. Aug. verlaten hebben".

mocht weigeren, waarop deze antwoordde dat inderdaad te doen en van het vonnis in beroep te zullen gaan. Daarop sprak hij den Vicaris „dure et injuriose” toe, evenals den aartsdiaken van Delfland en den mede-aanwezigen Delftschen pastoor Van Erckel, en verlangde een afschrift van het vonnis.

Dit luidde als volgt:

Petrus Dei et Apostolicae Sedis Gratia Archiepiscopus Sebastenus et per foederatum Belgium Vicarius Apostolicus Rev. Dn^o Adriano van Wijck presbytero Salutem in domino.

Quandoquidem insolentem illam provocatoriam epistolam quam datam 27 Augusti 1692 te Belgice typis evulgasse coram me fessus es, et quae veritati, charitati, prudentiae, decretis Sedis Apostolicae et Missionis nostrae tranquillitati plurimum adversatur, debite recovare adeoque scandala aliaque incommoda gravia, quae ex illa modo nata sunt, reparare, eaque quae ulterius nascitura merito timentur, avertere pertinaciter renues, te a verbi divini praedicatione omnique sacramentorum administratione suspendendum duximus sicutti vigore praesentium suspendimus quoad usque revocatoriam formulamq uam tibi humane et longanimiter proposuimus manu propria signaveris nobisque tradideris aut saltem nobis tradi curaveris. Actum in loco peregrinationis nostrae die 17 Nov. 1692.

Petrus Archiep. Seb.

Vic. Apost.

Kort daarop kwam de zaak Sluyter—Van Wijck te Rome in behandeling voor de Congregatie de propaganda fide. In de registers op de archivalia van dit lichaam ¹⁾ komt de volgende aantekening voor: „Proposizioni di poco sane dottrina insegnate nel Congresso introdotto in Rotterdam da Gherardo Sluigter in presenza del P. Ottavio d'Olanda, Gesuita, del P. Giacomo Boonen, Agostiniano ed Adriano van Wich, e da questo impugnate con una sua lettera, quale non volendo ritrattarla. Si sospende dal Vicario Apostolico et egli adduca le sue ragioni per l'invalidità della sospen-

1) Uitgegeven in het Archief voor de geschiedenis van het Bisdom Utrecht, XXVIII, 95.

sione che dal Vicario si sospende la sospensione, fintantochè si esami la materia nel S. Ufficio" ¹⁾).

En verder: „Risoluzione del S. Ufficio sopra la detta lettera del van Wich, e l'agente del Vicario Apostolico pretende, che sia caduto nella irregularità per non aver ubedito; si scrive all' Internunzio per l'esenzione" ²⁾).

In 1694 is er sprake van een brief van den Internuntius, dien Van Wijck aan den Vicaris moet overhandigen. Dit had plaats ten huize van Joannes de Graaf, pastoor te Amsterdam. Na het schrijven in ontvangst te hebben genomen, vroeg Codde hem, of hij niet ook nog kwam verklaren er spijt van te hebben dien uitdagenden brief van 17 Augustus 1692 door den druk te hebben verspreid, beloven voortaan geen dergelijke geschriften meer in het licht te zullen geven en vragen weer in zijn herderlijke bediening hersteld te worden. Maar de pastoor antwoordde op al die vragen ontkennend en verklaarde alleen, zich te zullen onderwerpen aan de beslissing van de H. Congregatie.

En die beslissing viel niet gunstig voor hem uit. Het blijkt uit de bovengenoemde registers ³⁾:

Il S. Ufficio resta sodisfatto dell' atto sottoscritto da Adriano van Vich intorno alla proibizione delle sue lettere stampate ⁴⁾ e circa gli atti per soddisfare e sottomettersi al suo pastore (1694) ⁵⁾.

1) Leerstellingen, die trouwens niet van groote geleerdheid getuigen, verkondigd door Gerardus Sluyter in Rotterdam in tegenwoordigheid van den Jezuiet P. Octavius de Hollande, den Augustijn P. Jacob Boonen en Adriaen van Wijck, en door dezen laatste aan de kaak gesteld, in een geschrift dat hij niet bereid was in te trekken. Hij wordt door den Vicaris Apostoliek in zijn bediening geschorst, maar betwist de geldigheid van deze schorsing en verzoekt, dat die schorsing wordt opgeschort tot de zaak door het H. Officie onderzocht is.

2) Beslissing van het H. Officie over het geschrift van Van Wijck. De advocaat van den Vicaris Apostoliek beweert, dat hij wegens ongehoorzaamheid gestraft moet worden. Aan den Internuntius wordt geschreven over de ontheffing in zijn bediening.

3) Archief Utrecht XXVIII, 99.

4) Het pamflet van 17 Augustus was verboden bij decreet van 6 Juli 1693.

5) Het H. Officie neemt genoegen met de door Adriaan van Wijck ondertekende akte betreffende het verbod van zijn gedrukte geschrif-

Eindigde dus het conflict Sluyter—Van Wijck met een capitulatie van laatstgenoemde, deze was er de man niet naar, om nu bij de pakken te gaan neerzitten. Integendeel, zijn strijd lust werd door tegenslagen als deze te meer aangewakkerd, en zooals wij boven memoreerden, was het voornamelijk aan zijn doortastendheid te danken, dat de Vicaris Apostoliek in 1704 werd afgezet. De inmiddels opgeheven provicaris Theodorus de Cock erkende Van Wijck's verdiensten door hem tot aarts-priester van Delfland te benoemen. Maar lang was het hem niet vergund in deze functie werkzaam te blijven. Bij resolutie van de Staten van Holland van 10 Mei 1704 werd hij, mèt een geestverwant, verbannen. De rest van zijn leven sleet hij als rector van een nonnenklooster te Kalkar, in welke functie hij den 19den December 1719 overleed.

Zijn voormalige tegenstander, Gerard Sluyter, bleef zijn Jansenistische inzichten trouw, ook na het schisma, waaruit de Oud-Katholieke kerk geboren werd. Hij was niet een man van het formaat van een Van Wijck, hoewel zijn vroegere medestander J. M. Blanckaert hem in 1720 „vir capax” roemde ¹⁾.

In 1699 benoemde de aartsbisschop van Sebaste hem tot pastoor te Langeraar, tegen den zin van de rechtzinnige parochianen aldaar, die de hulp van den baljuw inriepen om den ongewenschten priester te verwijderen. Wel strafte Codde dit verzet door aan de buurtpastors te verbieden de schuldigen en medeplichtigen tot de H.H. Sacramenten toe te laten, zoo zij niet eerst hun misdrijf verfoeiden ²⁾ maar Sluyter kon hij op dien post niet handhaven. Hij werd overgeplaatst naar Zaandam, waar hij na zijn openlijk partij trekken voor den afgezetten Vicaris zijn aanhang gestadig zag verminderen ³⁾. In een „catalogus sacerdotum Jansenistorum in Hollandia superstitum” van 1731 ⁴⁾ wordt bij zijn naam vermeld: „derelictus ab omnibus”: door allen verlaten. Hij overleed daar 26 November 1731.

ten en de door hem beloofde genoegdoening en onderwerping aan zijn superieuren.

1) Archief Utrecht VII, 443.

2) Bijdragen Haarlem XXXIII, 325, XXXVI, 262.

3) Idem I, 123–125.

4) Archief Utrecht II, 166.